

Janez Pirc in Romana Bešter

Romski pomočniki v slovenskih osnovnih šolah: zgodovinski razvoj, vloga in pomen

Izvleček

Prispevek obravnava razvoj, pravni okvir in vlogo romskih pomočnikov v slovenskih osnovnih šolah ter njihov pomen pri vključevanju romskih otrok v izobraževalni sistem. Romski učenci se še vedno soočajo z nizko uspešnostjo, pogostim ponavljanjem razredov in prekomerno zastopanostjo v osnovnih šolah s prilagojenim programom. Kot odziv na te izzive je Slovenija v prvih letih po letu 2000 uvedla institut romskega pomočnika, ki se je iz projektne zasnovane ukrepa razvil v sistemsko urejen mehanizem s stabilnim financiranjem in jasnimi normativi. Na podlagi empirične raziskave, izvedene med ravnatelji in romskimi pomočniki na osnovnih šolah v Sloveniji, prispevek ugotavlja, da romski pomočniki opravljajo večplastno vlogo: nudijo pedagoško podporo, povezujejo šolo s starši, posredujejo v konfliktih, spodbujajo redno obiskovanje pouka in krepijo zaupanje med šolo in romsko skupnostjo. Njihovo delo prispeva k izboljšanju učnih dosežkov, šolske klime in medkulturnega razumevanja. Kljub temu ostajajo izzivi, povezani s preobremenjenostjo, nestabilnimi zaposlitvami, neenotnim razumevanjem vloge ter pomanjkanjem sistematičnega spremljanja učinkov. Prispevek poudarja, da je nadaljnji razvoj instituta romskega pomočnika ključen za zmanjševanje izobraževalnih neenakosti in večjo družbeno vključenost Romov. Priporoča profesionalizacijo poklica, uvedbo stalnega strokovnega izpopolnjevanja, razširitev mreže romskih pomočnikov ter vzpostavitev nacionalnega sistema evalvacije. Dolgoročno se institut romskega pomočnika uveljavlja kot trajen in strokovno prepoznan mehanizem za krepitev enakih možnosti in razvoj inkluzivnega izobraževalnega sistema.

Ključne besede: romski pomočniki, romski učenci, izobraževanje Romov, osnovne šole, Slovenija

1 Uvod

Izobraževanje je eno ključnih področij družbene vključenosti romske skupnosti, saj neposredno vpliva na možnosti posameznika za nadaljnje šolanje, zaposlitev in polnopravno sodelovanje v družbi. Romski učenci se v slovenskem šolskem sistemu še vedno pogosto soočajo z izrazitimi ovirami: nizko uspešnostjo, visokim deležem ponavljanja razredov, predčasnim opuščanjem šolanja ter pogostejšim preusmerjanjem v osnovne šole s prilagojenim programom. Ti vzorci niso posledica zgolj individualnih primanjkljajev, temveč predvsem strukturnih dejavnikov, kot so socialno-ekonomske razmere, jezikovne ovire, omejene možnosti staršev za sodelovanje s šolo ter pomanjkanje zaupanja v institucije, kar vse zmanjšuje podporo otrokom pri izobraževanju.

V zadnjih dveh desetletjih je Slovenija razvila institut romskega pomočnika, ki danes predstavlja enega ključnih ukrepov za izboljšanje vključenosti in uspešnosti romskih otrok v vzgojno-izobraževalnem sistemu. Gre za primer inovativne prakse, ki se je uveljavila tudi v drugih evropskih državah in se je pokazala kot učinkovit mehanizem pri zmanjševanju izobraževalnih neenakosti. Kljub temu, da so romski pomočniki danes prisotni tako v posameznih vrtcih kot osnovnih šolah v Sloveniji, se bomo v tem prispevku zaradi obsežnosti in kompleksnosti obravnavane teme osredotočili le na njihovo vlogo v izobraževalnem sistemu. Romski pomočniki s svojim delovanjem ne prispevajo le k boljšemu učnemu uspehu posameznih učencev, temveč tudi k večji povezanosti med šolo in skupnostjo, izboljšanju medkulturnega razumevanja ter ustvarjanju inkluzivnejše šolske klime.

Namen tega prispevka je celovito prikazati razvoj in delovanje instituta romskih pomočnikov v Sloveniji. Posebna pozornost bo namenjena zgodovinskemu ozadju njihove uvedbe, pravno-institucionalnemu okviru, njihovim nalogam in pomenu ter izzivom in omejitvam, s katerimi se soočajo v praksi. Poleg tega bomo utemeljili potrebo po nadaljnjem razvoju in sistemski krepitvi te prakse z empiričnimi podatki o izobraževalni uspešnosti romskih učencev ter s primerjavo z usmeritvami strateških dokumentov.

Besedilo je strukturirano v več vsebinskih sklopov. V drugem poglavju bomo predstavili zgodovinsko ozadje instituta romskega pomočnika in njegove začetke v evropskem ter slovenskem prostoru. Tretje poglavje bo obravnavalo pravni in strateški okvir, ki določa položaj romskih pomočnikov v osnovnih šolah. V četrtem poglavju bodo prikazani empirični podatki o izobraževalni uspešnosti romskih učencev, peto poglavje pa bo podrobno analiziralo vlogo in pomen romskih pomočnikov na osnovi naše raziskave ter ključne izzive in omejitve pri delu in zaposlovanju romskih pomočnikov. V sklepnem, šestem poglavju, bodo podani zaključki in predstavljena priporočila za prihodnji razvoj in krepitev instituta romskega pomočnika v Sloveniji.

2 Zgodovinsko ozadje instituta romskega pomočnika

Institut romskega pomočnika se je kot praksa uveljavil v številnih evropskih državah že v osemdesetih in devetdesetih letih prejšnjega stoletja. Pojavlja se pod različnimi poimenovanji – romski pomočnik, pedagoški asistent, mediator ali koordinator –, pri čemer se vloga in naloge razlikujejo glede na nacionalne kontekste. V nekaterih državah (npr. Španija, Romunija) je (bil) poudarek predvsem na podpori učencem v razredu in pri učenju, drugje (npr. Češka, Slovaška) pa na povezovanju šole z romsko skupnostjo in delovanju na terenu (Rus 2006; Bačlija & Grabner 2014). Raziskave so pokazale, da so ključne prednosti romskih pomočnikov v primerjavi z učitelji poznavanje romske kulture in znanje romskega jezika, kar omogoča lažje vzpostavljanje komunikacije in zaupanja z romskimi učenci in njihovimi starši (Bačlija 2008; Battaglia & Lebedinski 2015; Bačlija-Brajnik & Prebilič 2019).

V Sloveniji je bila potreba po tovrstnem kadru jasno prepoznana v prvih letih po letu 2000. Strategija vzgoje in izobraževanja Romov v Republiki Sloveniji (2004) je med prvimi sistematično opredelila naloge romskih pomočnikov in izpostavila nujnost prilagoditve pravnega okvira, uvedbe ustreznega programa usposabljanja in stabilnega financiranja. Dokument je predvidel, da romski pomočnik deluje na treh ravneh – v razredu, na ravni šole ter v romski skupnosti –, s čimer bi moral predstavljati most med različnimi akterji v izobraževalnem procesu. V dopolnitvi strategije iz leta 2011 (Strategija vzgoje in izobraževanja Romov v Republiki Sloveniji (dopolnilo k Strategiji 2004) 2011) je bil cilj instituta romskega pomočnika še jasneje opredeljen: ublažiti posledice neznanja slovenskega jezika in neuspešnega vključevanja romskih otrok v šolski sistem.

Prve uvedbe romskih pomočnikov v slovenske vrte in šole so potekale predvsem v okviru projektov in programov javnih del (Bešter & Medvešek 2007). Status pomočnikov je bil dolgo časa nejasen, saj je šlo začasne oblike zaposlovanja, brez sistemiziranega delovnega mesta in enotnih zahtev glede usposobljenosti. Pomemben korak je bil sprejet leta 2007, ko je Center za poklicno izobraževanje oblikoval poklicna standarda »romski pomočnik« in »romski koordinator«, ki ju je potrdil Strokovni svet za poklicno in strokovno izobraževanje (*Pravilnik o spremembah in dopolnitvah Pravilnika o nomenklaturi poklicev* 2007). Kljub temu do systemskega umeščanja romskih pomočnikov v šolski sistem še dolgo ni prišlo, kar je pomenilo, da je njihovo delovanje ostalo odvisno od projektnega financiranja (Bešter et al. 2016).

Evalvacije programov, kot sta projekta *Skupaj do znanja*¹ (2014–2015) in *Skupaj za znanje* (2016–2021)², so jasno potrdile pozitiven vpliv romskih pomočnikov na učni proces in šolsko vključevanje. Njihova prisotnost je prispevala k rednejšemu obiskovanju pouka, boljšemu sodelovanju med starši in šolo, večji motivaciji romskih učencev ter izboljšanemu znanju slovenskega jezika (Bešter et al. 2015). Učinki projektov so presegli neposredne pedagoške rezultate, saj so pokazali tudi potrebo po trajnejšem vključevanju pomočnikov v šolski kader in po njihovem strokovnem razvoju.

V okviru večletnih projektnih programov so romski pomočniki postopoma nadgrajevali svoja znanja in pridobivali formalne kvalifikacije, kar je vodilo v postopno profesionalizacijo njihove vloge. Strategija vzgoje in izobraževanja Romov v Republiki Sloveniji 2021–2030 (2021) ugotavlja, da so se v tem obdobju razvile kompetence, ki romskim pomočnikom omogočajo učinkovitejše delo z učenci, njihovimi starši in pedagoškimi delavci. Proces profesionalizacije, ki se je začel v okviru projektnih programov, je tako prispeval k oblikovanju strokovnega profila romskega pomočnika kot pomembnega sodelavca v šolskem okolju ter vzpostavil podlago za njegovo sistemsko umešitev v šolski kader.

Prelomnico v institucionalnem razvoju poklica romskega pomočnika je prineslo leto 2021, ko je bil sprejet niz normativnih sprememb, ki so romskim pomočnikom prvič omogočile sistemizirano vključitev v šolski kader in stabilno financiranje iz državnega proračuna. Ključna pravna podlaga za ta prehod je bila oblikovana z Zakonom o organizaciji in financiranju vzgoje in izobraževanja (ZOFVI), medtem ko je Pravilnik o normativih in standardih za izvajanje programa osnovne šole³ podrobneje opredelil merila, normative in pogoje za sistemizacijo delovnega mesta romskega pomočnika na osnovnih šolah. S tem je bil dosežen prehod od projektno odvisnih in kratkoročnih ukrepov glede zaposlovanja romskih pomočnikov k stabilnejšemu institucionalnemu okviru, ki šolam in vrtcem omogoča dolgoročno načrtovanje kadrovskega potreb.

1 Projekt *Skupaj do znanja* – Uresničevanje ciljev Strategije vzgoje in izobraževanja Romov v Republiki Sloveniji je potekal v obdobju 2014–2015 pod vodstvom Centra šolskih in obšolskih dejavnosti.

2 Projekt *Skupaj za znanje*: izvajanje aktivnosti podpornih mehanizmov pridobivanja znanja za pripadnike romske skupnosti je potekal v obdobju 2016–2021 pod vodstvom Centra šolskih in obšolskih dejavnosti.

3 Za sistemizacijo romskih pomočnikov na dvojezičnih šolah v delih prekmurskih občin, kjer živijo tudi pripadniki madžarske narodne skupnosti, je to Pravilnik o normativih in standardih za izvajanje programa osnovne šole v dvojezičnih osnovnih šolah in osnovnih šolah s prilagojenim programom Pravilnik o normativih in standardih za izvajanje vzgojno-izobraževalnih programov za otroke s posebnimi potrebami.

Ta proces formalne institucionalizacije pomeni, da se je prvotno projektno zasnovan ukrep v zadnjem desetletju preoblikoval v trdno umeščen element slovenskega izobraževalnega sistema. V nadaljevanju si bomo podrobneje pogledali širši pravni in strateški okvir, ki določata temelje delovanja romskih pomočnikov na področju izobraževanja.

3 Pravni in strateški okvir

Pravni okvir za delovanje romskih pomočnikov v Sloveniji je umeščen v širšo zakonodajo, ki ureja položaj romske skupnosti in organizacijo osnovnošolskega sistema.

Temeljni dokument, ki določa poseben pravni položaj Romov, je Zakon o romski skupnosti v Republiki Sloveniji (ZRomS-1). V 3. členu zakon med drugim določa, da država zagotavlja uresničevanje posebnih pravic na področju izobraževanja in zaposlovanja, ki se nanašajo na pripadnike romske skupnosti, s tem zakonom, drugimi zakoni, podzakonskimi akti in s posebnimi programi in ukrepi državnih organov. V skladu s 4. členom zakona država »ustvarja pogoje za vključevanje pripadnikov romske skupnosti v sistem vzgoje in izobraževanja, zagotavlja pogoje za dvig izobrazbene ravni pripadnikov« te skupnosti. Poleg tega pa na področju trga dela in zaposlovanja »namenja posebno skrb spodbujanju zaposlovanja, poklicnemu izobraževanju in usposabljanju pripadnikov romske skupnosti.« Te določbe vzpostavljajo pravno podlago za posebne ukrepe na področju vzgoje in izobraževanja, vključno z zaposlovanjem romskih pomočnikov kot mehanizma za uresničevanje načela enakih možnosti.

Izobraževalni vidik ureja Zakon o osnovni šoli (ZOsn). Zakon v 8. členu določa, da se za otroke, ki so pripadniki romske skupnosti in katerih materni jezik ni slovenski, ob vključitvi v osnovno šolo organizira pouk slovenskega jezika in kulture. V 9. členu zakon določa, da se osnovnošolsko izobraževanje pripadnikov romske skupnosti izvaja v skladu s tem zakonom in drugimi predpisi, s čimer potrjuje obveznost države, da sprejema posebne ukrepe za zagotavljanje enakih možnosti romskih otrok v izobraževanju.

Finančni in organizacijski okvir določa ZOFVI. Zakon v 25. členu med pristojnosti Stokovnega sveta Republike Slovenije za splošno izobraževanje izrecno vključuje pripravo programa dopolnilnega izobraževanja za romske otroke. V 81. členu določa, da se iz državnega proračuna zagotavljajo »sredstva za pripravo in subvencioniranje učbenikov ter učil za osnovno in srednjo šolo [...] in za izobraževanje [...] Romov«, pa tudi sredstva, posebej namenjena izobraževanju Romov. V 84. členu pooblašča ministra, da za vzgojo in izobraževanje na območjih s posebnimi razvojnimi problemi, na narodno mešanih območjih, za romske otroke ter za otroke s posebnimi potrebami določi

posebne normative in standarde oziroma metodologijo za določanje skupnega obsega sredstev. Te določbe tvorijo finančno in proračunsko podlago za izvajanje ukrepov, namenjenih izobraževanju romskih otrok, in posredno tudi za sistemsko financiranje delovnih mest romskih pomočnikov.

Operativni podzakonski okvir določa Pravilnik o normativih in standardih za izvajanje programa osnovne šole. Pravilnik že v 1. členu določa, da normativi in standardi zajemajo tudi vzgojo in izobraževanje romskih otrok. Ena od ključnih določb z vidika izobraževanja Romov je izrecna sistemizacija delovnega mesta romskega pomočnika: šola lahko sistemizira 0,5 delovnega mesta ob 16–30 romskih učencih in eno delovno mesto pri 31 ali več romskih učencih. V utemeljenih primerih ministrstvo lahko odobri odstopanja od teh meril (18. člen). Za romskega pomočnika se zahteva najmanj srednja strokovna izobrazba ali nacionalna poklicna kvalifikacija »romski pomočnik«. Prehodno se delovno mesto sistemizira kot – »Spremljevalec gibalno oviranih učencev in dijakov V« (50. člen). Poleg romskega pomočnika pravilnik omogoča tudi sistemizacijo dodatnega strokovnega delavca za delo z romskimi učenci, pri čemer se obseg delovnega časa določa glede na število vključenih romskih učencev (11. člen).

Pravilnik vsebuje tudi organizacijske prilagoditve, namenjene izboljšanju pogojev pouka v oddelkih z romskimi učenci: znižan normativ za oblikovanje oddelkov na 21 učencev, kadar so v oddelku najmanj trije romski učenci (28. člen), posebna merila za kombinirane oddelke z romskimi učenci (30. člen) in dodatne ure drugega učitelja v 1. razredu, kadar so v oddelku najmanj trije romski učenci (5. člen).

Poleg tega dokumenta je treba omeniti še Pravilnik o normativih in standardih za izvajanje programa osnovne šole v dvojezičnih osnovnih šolah in osnovnih šolah z italijanskim učnim jezikom. Ta sistemizira delovno mesto romskega pomočnika in ureja druge specifikke, povezane s prisotnostjo romskih učencev v dvojezičnih osnovnih šolah na območju Prekmurja. Ključna razlika s pravilnikom, ki velja za »običajne« osnovne šole, je, da je v dvojezičnih šolah numerični prag za zaposlitev romskega pomočnika nižji. V skladu s 17. členom pravilnika se sistemizira 0,5 delovnega mesta romskega pomočnika že, če je na posamezno šolo vpisanih med 10 in 20 romskih učencev, ter eno delovno mesto v primeru, če je na šoli 21 ali več teh učencev. Enako lahko tudi tu v utemeljenih primerih pristojno ministrstvo odobri odstopanja od omenjenih meril. Pomembna razlika s prvoomenjenim pravilnikom je še pri zaposlitvi dodatnih strokovnih delavcev za delo z romskimi učenci, kjer se ob enakem številu romskih učencev zaposli večji delež strokovnega delavca kot v »običajnih« šolah (10. člen). V dvojezičnih osnovnih šolah so v primerjavi z drugimi šolami še nižji normativi za oblikovanje oddelkov, saj ti v primeru prisotnosti najmanj treh romskih učencev znašajo 16 učencev (27. člen).

Te določbe so neposredno usmerjene v zmanjševanje učnih zaostankov in ustvarjanje bolj obvladljivih učnih skupin v ključnih prehodnih obdobjih šolanja. Skupaj z zakonskimi določbami ZOsn in ZOFVI pravilnika tvorita operativni mehanizem, ki omogoča sistematično ureditev delovnega mesta romskega pomočnika, dodelitev dodatnih strokovnih kapacitet in prilagoditev organizacije pouka v okoljih z večjim deležem romskih učencev.

Na strateški ravni delovanje romskih pomočnikov neposredno podpira Strategija vzgoje in izobraževanja Romov v Republiki Sloveniji 2021–2030 (2021) in Nacionalni program ukrepov Vlade Republike Slovenije za Rome 2021–2030 (2021). Oba dokumenta poudarjata vlogo romskih pomočnikov kot ključnih akterjev pri zmanjševanju izobraževalnih neenakosti in spodbujanju socialne vključenosti. Strategija predvideva njihovo stalno usposabljanje, profesionalizacijo in sistemsko financiranje, medtem ko Nacionalni program določa širitev mreže pomočnikov, vzpostavitev kazalnikov za spremljanje učinkovitosti ter stabilne vire financiranja iz državnega proračuna in evropskih sredstev.

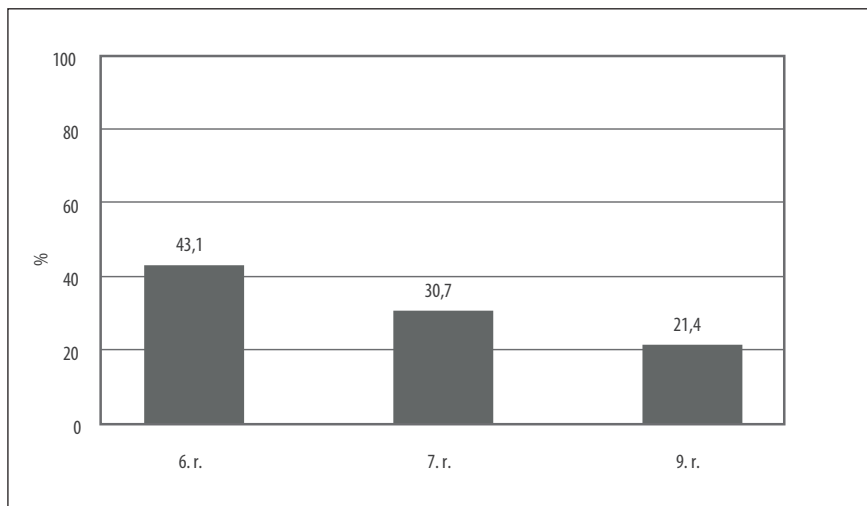
4 Empirični podatki o izobraževalni uspešnosti romskih učencev

Naše raziskave, izvedene v obdobju 2016/17–2022/23, kažejo na izrazito vrzel v izobraževalnih dosežkih med romskimi učenci in njihovimi neromskimi vrstniki. Po podatkih, zbranih na vzorcu 27-ih osnovnih šol,⁴ je v tem obdobju le 21,4 % romskih učencev uspešno zaključilo deveti razred osnovne šole, 30,7 % jih je uspešno zaključilo 7. razred, 43,1 % pa 6. razred. To pomeni, da velika večina otrok ne doseže niti minimalne izobrazbene ravni, potrebne za vključitev v redno srednješolsko izobraževanje. To predstavlja ključno oviro za nadaljnjo izobraževalno pot in dolgoročno vpliva na socialno-ekonomski položaj in širšo družbeno vključenost pripadnikov romske skupnosti.

Delež ponavljanja razredov med romskimi učenci v zadnjih letih presega 30 %, kar pomeni več desetkrat višjo stopnjo kot pri neromskih učencih. Posebej zaskrbljujoče je, da se ponavljanje pogosto začne že v prvih razredih osnovne šole, kar nakazuje na kumulativne učinke zgodnje neuspešnosti in kaže na pomembno vlogo predšolske vzgoje in začetne jezikovne podpore. Podobne ugotovitve so bile zabeležene tudi v mednarodnih raziskavah, ki kažejo, da zgodnja šolska neuspešnost pri romskih učencih pomembno povečuje tveganje dolgoročne socialne izključenosti (Brüggemann 2012; FRA & UNDP 2012; FRA 2014; 2016).

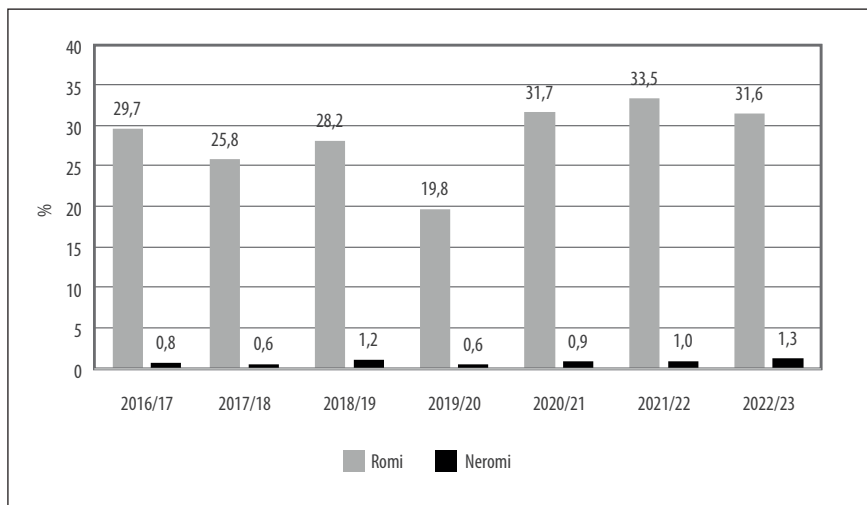
4 Več o metodologiji te raziskave glej v Bešter & Pirc 2026.

Graf 1: Delež romskih učencev, ki so uspešno zaključili 6., 7. ali 9. razred osnovne šole, glede na skupno število romskih učencev v 1. razredu ob pričakovanem začetku šolanja njihove generacije (sedemletno povprečje: 2016/17–2022/23)

Vir: Bešter & Pirc 2025a; 2025b; 2025c; 2025d; 2025e; 2025f; 2025g; Ministrstvo za vzgojo in izobraževanje 2023.

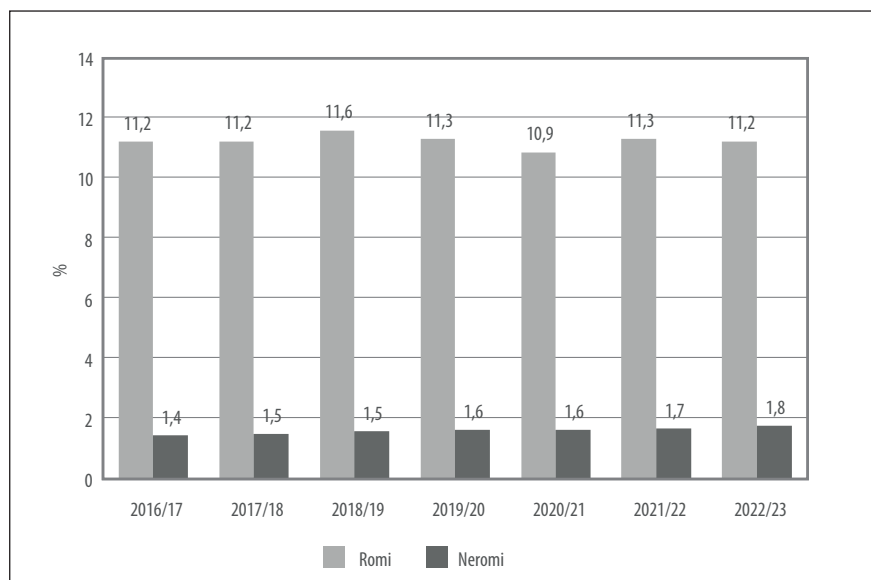
Graf 2: Delež romskih in neromskih učencev, ki niso uspešno zaključili razreda v obdobju 2016/17–2022/23, Slovenija

Vir: Bešter & Pirc 2025a; 2025b; 2025c; 2025d; 2025e; 2025f; 2025g.

Poleg tega je delež romskih otrok v osnovnih šolah s prilagojenim programom (OŠPP) šest- do osemkrat večji od deleža neromskih otrok. Ta podatek nakazuje na obstoj sistemskih dejavnikov, ki prispevajo k prekomerni zastopanosti Romov v posebnih programih. Čeprav so obrazložitve tega pojava pogosto vezane na učne težave in pomanjkljivo znanje jezika (ESČP 2007; UNICEF 2011; Amnesty International 2015; FRA 2014), številne analize opozarjajo, da so tovrstne razlage pogosto neutemeljene in odražajo strukturne dejavnike – neustrezne diagnostične postopke in institucionalno pristranskost (UNICEF 2011; Brüggemann 2012; Amnesty International 2015; FRA 2014; CAHROM 2015). V zvezi s tem Evropska komisija v svojem sporočilu Evropskemu parlamentu (Evropska komisija 2023) ugotavlja, da ima nekaj držav članic EU (npr. Češka, Hrvaška, Italija, Latvija in Slovaška) vzpostavljene ukrepe za obravnavanje in preprečevanje napačne diagnoze in neustrezne vključitve romskih učencev v izobraževanje oseb s posebnimi potrebami. Slovenija takšnega mehanizma nima.

Graf 3: Delež romskih učencev, ki so vključeni v OŠPP (v primerjavi z neromskimi učenci)

Vir: Ministrstvo za vzgojo in izobraževanje 2023.

Podatki obenem kažejo na izrazite medregionalne razlike. Medtem ko je v severovzhodni Sloveniji⁵ delež romskih učencev, ki dokončajo osnovno šolo,

5 S tem mislimo na šole na območju Prekmurja in Maribora.

nekoliko večji, je v jugovzhodni Sloveniji⁶ položaj bistveno slabši. Te razlike so povezane z različnimi lokalnimi praksami vključevanja v sistem vzgoje in izobraževanja, dostopnostjo predšolske vzgoje, željami, motivi in aspiracijami romskih otrok za nadaljnje šolanje, izkušnjami Romov v izobraževalnem sistemu in kadrovskimi rešitvami, v precejšnji meri pa tudi s prisotnostjo romskih pomočnikov v posameznih šolah. Ugotovitve evalvacije projekta *Skupaj do znanja* potrjujejo, da v okoljih, kjer so pomočniki stalno prisotni, prihaja do rednejšega obiskovanja pouka, večje vključenosti staršev in večjega deleža uspešno zaključenih razredov (Bešter et al. 2015; Pirc & Bešter 2020).

Različne raziskave opozarjajo, da romski učenci v šolskem okolju pogosto doživljajo izključenost, nizka pričakovanja učiteljev in negativne stereotipe. Empirični izsledki kažejo, da sta odnos učiteljev do romskih učencev ter stopnja sodelovanja staršev pomembno povezana z njihovo učno uspešnostjo (O’Nions 2010; UNICEF 2011; Vonta et al. 2011; Lesar & Dežman 2012; Amnesty International 2015; Kovač et al. 2023). Pedagoška pričakovanja, kakovost podpore in vključevanje družine ne vplivajo le na neposredne učne dosežke, temveč so tesno povezani tudi z oblikovanjem samopodobe, učne motivacije ter z dolgoročnimi izobraževalnimi dosežki romskih otrok. Šolski uspeh tako ni zgolj rezultat individualnih sposobnosti, temveč je v pomembni meri odvisen od institucionalnega okolja, odnosov med učitelji in učenci ter stopnje sodelovanja staršev s šolo. V tem okviru so se kot učinkovite prakse pokazali romski pomočniki ter druge oblike sodelovanja med šolo in skupnostjo, ki prispevajo k zmanjševanju jezikovnih in kulturnih ovir, krepitvi zaupanja med šolo in družinami ter k rednejšemu obiskovanju pouka (Rus 2006; Bešter et al. 2016; Flecha & Soler 2013; Battaglia & Lebedinski 2015).

Na podlagi naše analize in primerjave z ugotovitvami drugih raziskav lahko sklepamo, da so razlike v izobraževalnih dosežkih med romskimi in neromskimi učenci sistemsko pogojene. Gre za preplet socio-ekonomskih dejavnikov, jezikovnih ovir, kulturnih razlik in institucionalnih praks, ki skupaj ustvarjajo izrazito neenakost. Zato je treba podatke o nizki uspešnosti razumeti kot utemeljitev za trajno sistemsko podporo, v kateri ima institut romskega pomočnika pomembno vlogo.

5 Vloga in pomen romskih pomočnikov

Vloga romskih pomočnikov v osnovnih šolah je bila v zadnjih letih vse pogosteje predmet raziskovalnih in političnih razprav, saj predstavljajo enega ključnih mehanizmov za zmanjševanje izobraževalnih neenakosti med romskimi

6 S tem mislimo na šole na območju Dolenjske, Bele krajine, Kočevske in Posavja, Kočevske.

in neromskimi učenci. Njihova prisotnost je povezana tako z neposrednimi učinki na učni proces kot tudi s širšimi spremembami v odnosih med šolo, družino in lokalno skupnostjo. Empirične raziskave kažejo, da romski pomočniki ne opravljajo zgolj nalog pedagoške podpore, temveč se uveljavljajo kot kulturni mediatorji, socialni posredniki in pomembni akterji pri ustvarjanju bolj inkluzivne šolske klime (Bešter et al. 2016; Battaglia & Lebedinski 2015; Rus 2006; Flecha & Soler 2013).

V nadaljevanju predstavljamo metodološki okvir in rezultate naše raziskave, vezane na delo romskih pomočnikov v osnovnih šolah.

5.1 Raziskava in metodološki okvir

Raziskava o vlogi in delu romskih pomočnikov v vrtcih in osnovnih šolah, ki smo jo izvedli leta 2023, je zajela tako ravnateljce kot tudi romske pomočnike. V tej analizi se osredotočamo na osnovne šole. Vključili smo 27 osnovnih šol z večjim deležem romskih učencev – to je 69,2 % vseh osnovnih šol, ki so v šolskem letu 2022/23 zaposlovale romske pomočnike. Metodološko je šlo za kombinacijo vprašalnikov za ravnateljce in vprašalnikov za romske pomočnike. Skupaj smo prejeli odgovore ravnateljcev 27 osnovnih šol in romskih pomočnikov z 31 osnovnih šol in vrtcev.⁷ Analiza je bila osredotočena na oceno vloge pomočnikov v pedagoškem procesu, njihovega vpliva na komunikacijo med šolo in družinami ter na obiskovanje pouka, poleg tega pa tudi na oceno širših učinkov njihove prisotnosti v šoli. V nadaljevanju predstavljamo rezultate raziskave.

5.2 Rezultati raziskave

5.2.1 Pedagoška pomoč in učna podpora

Iz raziskave je razvidno, da je neposredna učna pomoč osrednji del vsakdana romskih pomočnikov. Njihovi odgovori kažejo, da izvajajo individualno in skupinsko delo z učenci, kar je za mnoge romske otroke edina priložnost za dodatno razlago učne snovi. Ena izmed pomočnic je zapisala: »Zjutraj ob prihodu v službo preverim prisotnost romskih učencev pri pouku. V sodelovanju z učitelji romskim učencem nudim učno pomoč [...] Po kosilu [...] pomagam pri domačih nalogah.«

Druga pomočnica je opisala, da se njena vloga razteza tudi na delo po pouku: »Najprej sprejem otroke ob prihodu v šolo [...] Nato po urniku

⁷ Raziskava je zajemala romske pomočnike, zaposlene v osnovnih šolah in vrtcih. Za namen tega prispevka so bili upoštevani samo odgovori romskih pomočnikov, ki se nanašajo na njihovo delo v osnovnih šolah. Vse njihove izjave v 5. poglavju so citirane iz Pirc & Bešter 2025.

izvajam individualne ali skupinske učne pomoči izven oddelka [...] S starejšimi po pouku še delamo domače naloge in se skupaj učimo.«

To kaže, da romski pomočniki delujejo kot pomemben korektiv obremenjenosti učiteljev. Tam, kjer bi sicer obstajalo tveganje, da otrok ne razume snovi, romski pomočniki omogočijo dodatno razlago in vajo. Ena od romskih pomočnic je poudarila tudi redno vključevanje v podaljšano bivanje: »Vsako uro vzamem drugega učenca ali tudi dva, odvisno od potrebe. Po končanem pouku otrok sem prisotna v podaljšanem bivanju, kjer pomagam otrokom pri domačih nalogah.«

Tudi ravnateljji so potrdili, da romski pomočniki pomagajo romskim učencem tako pri domačih nalogah kot pri učenju. Ena od ravnateljic je zapisala: »[...] romska pomočnica nudi pomoč učencem po pouku. Pomaga jim pri opravljanju domačih nalog, velikokrat tudi pri učenju.«

Takšne naloge potrjujejo, da romski pomočniki ne le dopolnjujejo delo učiteljev, ampak prevzemajo sistematično podporo, ki pomembno zmanjšuje možnost zgodnje šolske neuspešnosti romskih otrok.

5.2.2 Povezovalna vloga med šolo in starši

Drugo ključno področje, ki se je pokazalo v raziskavi, je povezovanje šole s starši. Romski pomočniki na različne načine komunicirajo z romskimi starši tako v šoli kot v romskih naseljih. Kot je zapisala ena od romskih pomočnic: »Nato se s šolskim prevozom odpravim v romsko naselje, kjer se [...] srečam in pogovorim z romskimi starši.« Druga je omenila, da se z romskimi starši pogovarja tudi po telefonu: »Med dopoldanskim časom tudi sodelujem s starši po telefonu ali pa grem k njim na dom.« Odgovori kažejo, da romski pomočniki niso le tolmači jezika, ampak tudi kulturni posredniki, ki prevajajo šolske zahteve v razumljiv jezik vsakdana družin. Ena od romskih pomočnic je povedala: »Velikokrat se tam [na avtobusni postaji in v naselju] tudi pogovorim z določenimi starši, ki nimajo telefona in ne prejemajo pošte, zato jim posredujem določene informacije, v skladu z navodili učitelja, svetovalne delavke in ravnateljice.« Druga romska pomočnica je med svojimi delovnimi nalogami izpostavila »obiskovanje družin v romskem naselju vsaj dvakrat mesečno, pogovor s starši otrok o pomenu rednega obiskovanja pouka.« To pomeni, da romski pomočniki delujejo tudi kot neformalni komunikacijski kanal, ki presega uradne poti obveščanja.

Ravnateljji so to funkcijo enotno prepoznali in potrdili, da brez pomoči pomočnikov pogosto ne bi mogli vzpostaviti redne komunikacije: »Romsko pomočnica ima ključno vlogo pri komunikaciji šole s starši. Ker prihaja iz istega romskega naselja [...], ima možnost družino obiskati tudi na domu ter nastale težave rešiti osebno.« Ena od ravnateljic doprinos romskih

pomočnikov vidi v »izboljšanju komunikacije s starši romskih učencev« in »večjem zaupanju med strokovnimi delavci, romskimi učenci in starši«. Tako je razvidno, da romski pomočniki omogočajo dvosmerno komunikacijo – šoli pomagajo razumeti družinski kontekst, staršem pa približajo šolski sistem.

5.2.3 Mediacija in reševanje konfliktov

Poleg učne in komunikacijske podpore romski pomočniki prevzemajo tudi mediacijsko vlogo. Eden od ravnateljev je to opisal zelo široko: »Vse, kar se tiče Romov ... Sprejem pri vpisu, pregled vpisa prvošolčkov, oblikovanje razredov, pogovori s starši, dnevni seznam prisotnosti, klicanje neprisotnih, iskanje na domu, učna pomoč, vedenjske težave, naloge v OPB [oddelku podaljšanega bivanja], obiski na domu ... Skratka VSE, da le imamo otroke v šoli ...«.

Takšna izjava kaže, da so romski pomočniki pogosto prvi naslov, kadar se pojavi konflikt ali težava. Tudi sami opisujejo, da posegajo na področja urejanja vedenjskih težav in umirjanja romskih učencev: »Med odmori sem na hodnikih in spremljam dogajanje ter po potrebi pomagam, usmerjam in umirjam učence.« Ali, kot je zapisala druga romska pomočnica: »Med avtobusnim prevozom preverim prisotnost, udeležence obveščam o poteku šolskega dne [...] ter jih na ta način umirim in pripravim na prihod v šolo.« Ena od romskih pomočnic pa je med svojimi delovnimi nalogami izpostavila: »individualna pomoč romskim učencem pri njihovih osebnih težavah in posredovanje med romskimi učenci, starši in učitelji.«

To pomeni, da romski pomočniki s svojim delom ne preprečujejo zgolj konfliktov v razredu, temveč pomembno prispevajo k stabilizaciji odnosov med šolo, družinami in širšo skupnostjo. Njihova vloga se tako razteza od izobraževalne do socialne sfere. Slednjo ponazarja tudi izjava ene od romskih pomočnic, ki je med svojimi nalogami omenila tudi »svetovanje romskim otrokom glede učnega procesa, življenja doma, obnašanja, bontona. Priprava na življenje, vključevanje Romov v družbo, ko zaključijo osnovno šolo.«

5.2.4 Motivacija in redno obiskovanje pouka

Eden najmočnejših učinkov prisotnosti romskih pomočnikov je izboljšano obiskovanje pouka. Eden od ravnateljev je zapisal: »Romski pomočnik nam je v veliko pomoč pri komunikaciji s starši. Zagotovo pri posameznih učencih opazamo velik napredek pri prihajanju v šolo.«

Drug ravnatelj je poudaril pomen stalne kontrole: »Absolutno. [...] Dnevni nadzor in iskanje na domu [romski pomočnik se pred odhodom romskih učencev v šolo oglasi na njihovih domovih] je prineslo svoje ...«. To kaže, da romski pomočniki ne delujejo le kot spodbuda, temveč tudi kot nekakšna »mehka kontrola«, ki učence in starše opominja na obveznost šolanja.

Nekateri starši pa se v primerih, ko njihovi otroci nočejo v šolo, že sami obračajo po pomoč k romskim pomočnikom. Takole je zapisal eden od ravnateljev: »Na šoli imamo manj odsotnosti, saj romski starši večkrat pokličejo romsko pomočnico, če njihovi otroci ne želijo v šolo, in skupaj najdejo rešitev.«

Seveda pa se kažejo tudi omejitve njihovega vpliva, kot opozarja eden od ravnateljev: »V času po koroni opazamo veliko večji izostanek od pouka pri romskih učencih kot v obdobju pred korono [...] Tako da ni pozitivnega učinka oz. manj odsotnosti [...].« To potrjuje, da socialne in širše okoliščine pogosto zmanjšujejo učinke dela romskih pomočnikov.

5.2.5 Poznavanje romske kulture in jezika

Romski pomočniki v šolah prinašajo prednost, ki je ne more nadomestiti noben drug profil strokovnega kadra – znanje jezika in poznavanje kulturnih vzorcev romskih družin. Ena od romskih pomočnic je zapisala: »Delovno mesto romskega pomočnika zahteva izjemno potrpežljivega delavca, ki poleg romske kulture in jezika pozna, razume in sprejme pripadnike romske skupnosti z vsemi njihovimi oblikami drugačnosti.«

Romski pomočniki in ravnatelji so večkrat omenili potrebo po tem, da romski pomočniki dobro poznajo jezik in kulturo romske skupnosti. Pri tem so izpostavili, da bi morali za romske pomočnike, ki sami niso Romi, organizirati dodatna usposabljanja na tem področju, saj so to pomembne kvalifikacije za njihovo delovno mesto. Eden od ravnateljev je zapisal: »Kot sem že omenil, bi za romske pomočnike, ki ne izhajajo iz romskega okolja, ravno tako nujno bilo izobraževanje iz romskega jezika. Vsaj na Dolenjskem in v Beli krajini velikokrat v šolo vstopajo učenci, ki v celoti ne govorijo slovensko ali pa je uporaba slovenskega jezika zelo slaba. Za lažje vključevanje le-teh je nujno, da romski pomočnik obvlada romski jezik.« Ena od ravnateljic pa je izpostavila: »Opazno je izboljšanje v 1. triadi, ker učenci zaradi nepoznavanja slovenskega jezika težko vzpostavijo stik z učenci in učiteljico. To težavo nekoliko ublaži romski pomočnik s prevodi in dosegljivostjo za otroke. Zelo dobrodošlo bi bilo, da bi za romske otroke, ki ob vstopu v šolo ne govorijo slovensko, lahko zaprosili za dodatne ure za slovenščino [...].«

Da bi romski pomočniki sploh lahko opravljali svoje delo, je ena od ravnateljic poleg potrebe po poznavanju romskega jezika in kulture omenila tudi potrebo po tem, da bi bilo »romske pomočnike [...] smiselno opremiti tudi z znanjem, kako na romske učence (in njihove starše) prenesti znanja o romski kulturi, zgodovini, jeziku ter razvijati lastno narodno identiteto.«

Jezikovno-kulturna kompetentnost romskih pomočnikov se tako kaže kot eden ključnih dejavnikov njihove učinkovitosti. Poznavanje romskega jezika in kulturnih vzorcev omogoča ne le lažjo komunikacijo med šolo, učenci in starši, temveč tudi večje zaupanje in občutek varnosti pri otrocih,

ki se prvič srečujejo s slovenskim šolskim okoljem. Romski pomočniki s tem ne prispevajo zgolj k premagovanju jezikovnih ovir, temveč tudi k ohranjanju in vrednotenju romske kulturne identitete kot sestavine večkulturne družbe.

5.2.6 Izzivi in omejitve

Čeprav rezultati raziskave jasno potrjujejo številne pozitivne učinke romskih pomočnikov, pa odgovori ravnateljev in romskih pomočnikov razkrivajo tudi vrsto izzivov in omejitev, ki vplivajo na kakovost njihovega dela in dolgoročno vzdržnost instituta. Ti izzivi se nanašajo na obseg nalog, stabilnost zaposlitve, raven usposobljenosti, razumevanje vloge ter regionalne razlike in sistemsko spremljanje učinkov.

Prvi izziv predstavlja preobremenjenost z obsegom nalog. Romski pomočniki pogosto delajo z velikim številom otrok, v nekaterih primerih so razporejeni celo na več šol oziroma njihovih dislociranih enot (in/ali vrtcev) hkrati, kar zmanjšuje njihovo prisotnost na posamezni šoli in kontinuiteto dela. Poleg neposredne pedagoške pomoči prevzemajo tudi številne druge naloge, kot so spremstvo učencev, pomoč pri higieni in prehrani, obiski pri starših, urejanje administrativnih postopkov ipd. To vodi v razpršenost nalog, kar lahko zmanjšuje učinkovitost pri njihovem delu.

Drugi izziv je nestabilnost zaposlitve. V številnih primerih so zaposlitve kratkotrajne, kar povzroča visoko fluktuacijo in ruši kontinuiteto dela. To negativno vpliva na vzpostavljanje zaupanja tako pri učencih kot pri starših. V zadnjih letih sicer opažamo pomembne premike k večji sistemizaciji in financiranju delovnih mest romskih pomočnikov iz državnega proračuna, vendar so razmere še vedno neenotne, zlasti tam, kjer je število romskih učencev manjše. Nihanje števila vpisanih romskih učencev iz leta v leto pomeni, da šole, ki so na spodnji meji trenutnega normativa, lahko npr. naslednje leto zaradi enega učenca premalo niso več upravičene do romskega pomočnika, čeprav potreba po njem ostaja še naprej.

Tretji izziv je neustrezno in premalo sistematično usposabljanje romskih pomočnikov. Čeprav obstajajo poklicni standardi za romske pomočnike, se raven usposobljenosti med posamezniki močno razlikuje. Nekateri imajo pedagoško ali socialno izobrazbo, drugi pa zgolj minimalne formalne kvalifikacije. Tako ravnatelji kot romski pomočniki so izrazili potrebo po dodatnem strokovnem izobraževanju, zlasti na področju pedagoškega dela, socialne pedagogike in sodelovanja z družinami v stiski.

Četrty izziv so nejasnosti glede vloge romskih pomočnikov. Ponekod jih vidijo predvsem kot pedagoške pomočnike, drugod kot kulturne mediatorje, socialne posrednike ali celo spremljevalce otrok. Zaradi različnih interpretacij njihovega položaja prihaja do neskladja v pričakovanjih učiteljev, ravnateljev, staršev in samih romskih pomočnikov. V praksi to pomeni, da se njihovo delo

med šolami močno razlikuje – nekateri se večinoma ukvarjajo s pomočjo pri učenju, drugi pa prevzemajo naloge, ki sodijo na področje socialnega dela.

Poleg tega se kažejo tudi medregionalne razlike. V severovzhodni Sloveniji, kjer je delež romskih učencev na šolah manjši, lahko romski pomočniki lažje vzpostavijo individualen stik, vendar je njihov delovni položaj pogosto ogrožen zaradi vprašanja normativov. V jugovzhodni Sloveniji pa je položaj obratno problematičen – tam je delež romskih učencev bistveno večji, romski pomočniki pa so preobremenjeni, saj je en sam romski pomočnik pogosto zadolžen za več deset otrok. To potrjuje nujnost lokalno prilagojenih rešitev in fleksibilnejše normativne ureditve.

Nazadnje se kot skupen problem kaže nezadostno spremljanje učinkov. Čeprav so bile izvedene posamezne evalvacije projektov in interne evalvacije na posameznih šolah, še vedno ni vzpostavljenega sistematičnega nacionalnega spremljanja dolgoročnih učinkov dela romskih pomočnikov. Brez rednih, primerljivih in javno dostopnih podatkov je težko celovito oceniti, v kolikšni meri romski pomočniki prispevajo k zmanjševanju izobraževalnih neenakosti in doseganju ciljev, ki so zapisani v Strategiji vzgoje in izobraževanja Romov 2021–2030 (2021) in Nacionalnem programu ukrepov Vlade RS za Rome 2021–2030 (2021). Oba dokumenta sicer poudarjata pomen stabilnega financiranja, jasnega normativnega okvira in stalnega strokovnega usposabljanja romskih pomočnikov, vendar naša raziskava kaže, da ti cilji v praksi še niso v celoti doseženi.

5.3 Sklepne ugotovitve raziskave

Analiza rezultatov raziskave med ravnatelji in romskimi pomočniki jasno potrjuje, da romski pomočniki opravljajo večplastno vlogo v osnovnih šolah. Njihovo delo obsega neposredno pedagoško podporo, povezovanje med šolo in starši, mediacijo pri konfliktih, spodbujanje rednega obiskovanja pouka ter krepitev zaupanja s pomočjo poznavanja romske kulture in jezika. Učinki njihove pomoči so vidni tako na ravni posameznega učenca (boljše razumevanje učne snovi, rednejše obiskovanje pouka, večja motivacija) kot tudi na ravni šole (boljša komunikacija s starši, mirnejše reševanje sporov, večja medkulturna senzibilnost, inkluzivnejša šolska klima).

Raziskava je hkrati izpostavila ključne izzive: število romskih pomočnikov je pogosto premajhno glede na potrebe, zaposlitve so nestabilne, naloge pa široke in ponekod premalo jasno opredeljene. Tako romski pomočniki kot ravnatelji opozarjajo na nujnost večje systemske podpore, dodatnega strokovnega usposabljanja ter jasnejše umestitve romskih pomočnikov v šolski sistem, ki bi zagotovila večjo stabilnost in priznanje njihove strokovne vloge.

Ugotovitve se neposredno povezujejo s strateškimi dokumenti, kot sta Strategija vzgoje in izobraževanja Romov 2021–2030 (2021) in Nacionalni

program ukrepov Vlade RS za Rome 2021–2030 (2021). Strategija podpira nadaljnje delovanje romskih pomočnikov v vrtcih in osnovnih šolah, natančno opredelitev njihove vloge ter njihovo stalno usposabljanje. Ob tem jih opredeljuje kot ključno vez med šolo in romsko skupnostjo, zlasti pri krepitvi jezikovnih veščin in zaupanja med starši in šolo. Nacionalni program pa med cilje in ukrepe vključuje sistemizacijo, usposabljanje in zaposlovanje romskih pomočnikov do leta 2030, z opredeljenimi viri financiranja (državni proračun in sredstva Evropskega socialnega sklada) ter načrtovanimi dodatnimi delovnimi mesti, kar kaže na širitev in večletno financiranje mreže romskih pomočnikov. Naša raziskava ob tem opozarja, da ostajajo medregionalne razlike in pomanjkanje sistematičnega spremljanja učinkov, kar pomeni, da so za doseg ciljev politike potrebne tudi lokalno prilagojene rešitve in razvoj nacionalnega monitoringa. Romski pomočniki pa so kot trajen, sistemsko financiran mehanizem nedvomno eden ključnih instrumentov za zmanjševanje izobraževalnih neenakosti, večjo vključenost in izboljšanje učne uspešnosti romskih otrok v slovenskem šolskem prostoru.

6 Zaključek

Institut romskega pomočnika je eden ključnih mehanizmov za vključevanje romskih otrok v izobraževalni sistem. Zgodovinski pregled je pokazal, da se je ideja o tovrstnem kadru razvila v prvih letih po letu 2000 kot odziv na nizko izobraževalno uspešnost romskih otrok in potrebo po boljšem povezovanju med šolo in romsko skupnostjo. V nadaljnjem razvoju so projekti, kot sta bila *Skupaj do znanja* in *Skupaj za znanje*, potrdili učinkovitost romskih pomočnikov pri izboljšanju učnih dosežkov, motivacije in sodelovanja staršev. Od leta 2021 je bila s sistemizacijo delovnega mesta in financiranjem iz državnega proračuna dosežena pomembna prelomnica – prehod od projektne k trajni institucionalni ureditvi, kar pomeni formalno priznanje njihove vloge v šolskem sistemu.

Pravni in strateški okvir, oblikovan z zakonodajo in dokumenti, kot sta Strategija vzgoje in izobraževanja Romov 2021–2030 in Nacionalni program ukrepov Vlade RS za Rome 2021–2030, zagotavlja trdno podlago za delovanje romskih pomočnikov. Ti dokumenti predvidevajo stalno usposabljanje, jasne normative, stabilno financiranje in razvoj kazalnikov za spremljanje učinkov. Kljub temu raziskava kaže, da so razmere v praksi še vedno neenotne – število romskih pomočnikov je pogosto premajhno, zaposlitve nestabilne, obseg nalog preširok, spremljanje učinkov pa nezadostno.

Empirični podatki o izobraževalni uspešnosti romskih učencev potrjujejo, da ostajajo razlike med romskimi in neromskimi učenci izrazite: delež ponavljanja razredov med romskimi učenci presega 30 %, kar je več desetkrat

višje kot pri neromskih. Prekomerna zastopanost romskih otrok v osnovnih šolah s prilagojenim programom, velike medregionalne razlike ter povezava med uspešnostjo romskih učencev in prisotnostjo romskih pomočnikov kažejo, da je ta institut pomemben, a še ne v celoti izkoriščen mehanizem za izboljšanje stanja.

Zgodovinske izkušnje, empirični podatki in evalvacije potrjujejo, da romski pomočniki bistveno prispevajo k izboljšanju šolske uspešnosti in socialne vključenosti romskih otrok. Raziskava je pokazala, da so nepogrešljiv člen pri premagovanju jezikovnih in kulturnih ovir, pri posredovanju med šolo in družinami ter pri motiviranju učencev za redno obiskovanje pouka. Njihova prisotnost ne vpliva le na posamezne učence, temveč tudi na šolsko klimo, saj spodbuja večjo kulturno občutljivost učiteljev in krepi zaupanje staršev do šolskih institucij.

Hkrati pa raziskava razkriva vrsto izzivov, ki zahtevajo nadaljnjo pozornost in razvoj. Romski pomočniki so pogosto preobremenjeni, saj poleg pedagoškega dela prevzemajo tudi naloge socialne podpore in mediacije, kar včasih presega njihov formalni mandat. Njihove zaposlitve so v marsikateri šoli še vedno nestabilne, razumevanje njihove vloge pa ni povsod enotno – ponekod jih vidijo predvsem kot pedagoške pomočnike, drugod kot socialne mediatorje. Ti izzivi kažejo na potrebo po jasnejšem normativnem okviru, večji profesionalizaciji in stalnem strokovnem usposabljanju. Pomemben izziv ostaja tudi odsotnost sistematičnega spremljanja dolgoročnih učinkov, kar bi omogočilo objektivno oceno njihovega prispevka k zmanjševanju izobraževalnih neenakosti.

Primerjava z drugimi evropskimi državami kaže, da Slovenija pri razvoju instituta romskega pomočnika ni osamljena. Podobne prakse so se uveljavile na Češkem, Slovaškem, v Romuniji, Španiji in na Finskem, kjer pomočniki delujejo kot pedagoški asistenti ali kulturni mediatorji. Skupna ugotovitev teh praks je, da vključevanje članov romske skupnosti v šolski sistem ne prinaša koristi le za otroke, temveč prispeva tudi k spremembi institucionalnih kultur in krepitvi socialne kohezije. Slovenija je s sistemizacijo delovnega mesta in financiranjem iz državnega proračuna naredila pomemben korak, vendar praksa kaže, da je ta proces še vedno neenakomeren in ponekod nezadosten.

V tem kontekstu sta Strategija vzgoje in izobraževanja Romov 2021–2030 in Nacionalni program ukrepov Vlade RS za Rome 2021–2030 ključna dokumenta, saj jasno opredeljujeta vlogo romskih pomočnikov kot enega osrednjih instrumentov za izboljšanje položaja romskih otrok. Oba poudarjata pomen stabilnega financiranja, jasne opredelitve nalog in stalnega strokovnega usposabljanja. Empirične ugotovitve raziskave potrjujejo, da je uresničevanje teh ciljev nujno, če želimo romske pomočnike obdržati kot trajen, profesionalen in učinkovit mehanizem.

Zaključimo lahko, da romski pomočniki niso zgolj pedagoški podporni kader, temveč pomemben most med šolo, družino in širšo družbo. Njihova vloga je ključna za zmanjševanje izobraževalnih vrzeli in dolgoročno enakopravnejšo vključenost romske skupnosti v slovensko družbo. Hkrati pa institut romskega pomočnika predstavlja tudi preizkusni kamen za sposobnost slovenskega izobraževalnega sistema, da se prilagodi kulturni raznolikosti in zagotovi enake možnosti vsem otrokom. Vloga romskih pomočnikov je zato pomembna predvsem kot pokazatelj, v kolikšni meri šolski sistem uspešno prepoznava in odgovarja na potrebe kulturno raznolikega okolja.

Za prihodnji razvoj instituta romskega pomočnika v Sloveniji bo ključno zagotoviti nadaljnjo profesionalizacijo in institucionalno stabilnost. Treba je razviti nacionalni sistem spremljanja učinkov, ki bo omogočal redno evalvacijo rezultatov ter primerljivost podatkov med šolami in regijami. Smiselno bi bilo oblikovati program stalnega strokovnega izpopolnjevanja, ki bi združeval pedagoška, socialna in kulturno-posredniška znanja ter omogočal karierni razvoj pomočnikov. Pomemben korak je tudi razširitev mreže romskih pomočnikov v vrtce in šole, kjer so potrebe pogosto enake kot v vzgojno-izobraževalnih ustanovah, kjer so že zaposleni, vendar normativi ne omogočajo zaposlitve. Na strateški ravni bi bilo smiselno okrečiti medresorsko sodelovanje med šolstvom, socialnim varstvom in lokalnimi skupnostmi, da bi romski pomočniki lahko delovali v širšem okviru podpore družinam. Dolgoročno pa bi moral institut romskega pomočnika postati stabilen, sistemsko financiran in strokovno prepoznan del šolskega sistema, ki prispeva k enakim možnostim in krepitvi zaupanja med romsko skupnostjo in večinsko družbo.

Literatura in viri

- Amnesty International, 2015. *Must Try Harder: Ethnic Discrimination of Roma Children in Czech Schools*. Amnesty International, London.
- Bačlija, I., 2008. Romski pomočniki v slovenskem osnovnošolskem sistemu: Prednosti in pomanjkljivosti izredne učne pomoči romskim učencem. *Šolsko polje* 19 (5/6), 121–142.
- Bačlija, I. & Grabner, A., 2014. Professional Development of Roma Teaching Assistants in Slovenia. *International Journal of Management in Education* 8 (4), 362–373.
- Bačlija-Brajnik, I. & Prebilič, V., 2019. Roma Teaching Assistants in Primary Schools: Support Teaching Staff or Maids and Nannies? *Teorija in praksa* 56 (2), 729–740.
- Battaglia, M. & Lebedinski, L., 2015. Equal Access to Education: An Evaluation of the Roma Teaching Assistant Program in Serbia. *World Development* 76 (4), 62–81, DOI: 10.1016/j.worlddev.2015.06.009
- Bešter, R. & Medvešek, M., 2007. Education of the Roma Children in Slovenia: Evaluation of the Education Policy Defined in National Action Plan on Social Inclusion. V M. Komac, M. & R. Varga (ur.) *Social Inclusion of Roma*. Ljubljana, Inštitut za narodnostna vprašanja in Regionalna razvojna agencija Mura, 129–183.
- Bešter, R., Medvešek, M. & Pirc, J., 2015. *Poročilo in evalvacija programov Romski izobraževalni inkubator in Romski pomočnik: Projekt Skupaj do znanja – uresničevanje ciljev Strategije vzgoje in izobraževanja Romov v Republiki Sloveniji*. Ljubljana: Ministrstvo za izobraževanje, znanost in šport, Center šolskih in obšolskih dejavnosti, Evropski socialni sklad, https://inv.si/wp-content/uploads/2025/02/Evalvacija-programa-RII-in-RP_zakljucno-porocilo_za-tisk.pdf (dostop 7. 10. 2025).
- Bešter, R., Medvešek, M. & Pirc, J., 2016. Vloga romskih pomočnikov v Sloveniji pri vključevanju romskih otrok v sistem vzgoje in izobraževanja. *Treatises and Documents, Journal of Ethnic Studies / Razprave in gradivo, Revija za narodnostna vprašanja* 76, 5–27.
- Bešter, R. & Pirc, J., 2025a. Podatki o številu romskih in neromskih učencev v izbranih osnovnih šolah v Sloveniji v šolskem letu 2016–2017 [Zbirka podatkov]. Zenodo, <https://doi.org/10.5281/zenodo.17864635>
- Bešter, R. & Pirc, J., 2025b. Podatki o številu romskih in neromskih učencev v izbranih osnovnih šolah v Sloveniji v šolskem letu 2017–2018 [Zbirka podatkov]. Zenodo, <https://doi.org/10.5281/zenodo.17865137>
- Bešter, R. & Pirc, J., 2025c. Podatki o številu romskih in neromskih učencev v izbranih osnovnih šolah v Sloveniji v šolskem letu 2018–2019 [Zbirka podatkov]. Zenodo, <https://doi.org/10.5281/zenodo.17866340>
- Bešter, R. & Pirc, J., 2025d. Podatki o številu romskih in neromskih učencev v izbranih osnovnih šolah v Sloveniji v šolskem letu 2019–2020 [Zbirka podatkov]. Zenodo, <https://doi.org/10.5281/zenodo.17866425>
- Bešter, R. & Pirc, J., 2025e. Podatki o številu romskih in neromskih učencev v izbranih osnovnih šolah v Sloveniji v šolskem letu 2020–2021 [Zbirka podatkov]. Zenodo, <https://doi.org/10.5281/zenodo.17867893>
- Bešter, R. & Pirc, J., 2025f. Podatki o številu romskih in neromskih učencev v izbranih osnovnih šolah v Sloveniji v šolskem letu 2021–2022 [Zbirka podatkov]. Zenodo, <https://doi.org/10.5281/zenodo.17868243>

- Bešter, R. & Pirc, J., 2025g. Podatki o številu romskih in neromskih učencev v izbranih osnovnih šolah v Sloveniji v šolskem letu 2022–2023 [Zbirka podatkov]. Zenodo, <https://doi.org/10.5281/zenodo.17868577>
- Bešter, R. in Pirc, J., 2026 (predvideno). Napredovanje in vključenost romskih učencev in dijakov v izobraževanje v Sloveniji. V: *Nacionalno poročilo o kakovosti sistema vzgoje in izobraževanja v Sloveniji*. Ljubljana: Ministrstvo za vzgojo in izobraževanje.
- Brüggemann, C., 2012. Roma Education in Comparative Perspective. Analysis of the UNDP/World Bank/EC Regional Roma Survey 2011. *Roma Inclusion Working Papers*. Bratislava, United Nations Development Programme.
- CAHROM, 2015. Thematic Report of the Group of Experts on Inclusive Pre-School Education for Roma Children. Council of Europe, CAHROM - Ad hoc Committee of Experts on Roma Issues, , <https://rm.coe.int/CoERMPublicCommonSearchServices/DisplayDCTMContent?documentId=090000168047d12c&format=native> (dostop 6. 10. 2025).
- Evropska komisija, 2023. *Sporočilo komisije Evropskemu parlamentu, Svetu, Evropskemu ekonomsko-socialnemu odboru in Odboru regij. Poročilo o oceni nacionalnih strateških okvirov držav članic za Rome*. Evropska komisija, Bruselj, 9. 1. 2023, <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/SL/TXT/HTML/?uri=CELEX:52023DC0007> (dostop 3. 10. 2025).
- ESČP – *Evropsko sodišče za človekove pravice*, 2007. *D. H. and Others v. The Czech Republic* (Application no. 57325/00). Council of Europe, Strasbourg.
- Flecha, R., & Soler, M., 2013. Turning Difficulties into Possibilities: Engaging Roma Families and Students in School through Dialogic Learning. *Cambridge Journal of Education* 43 (4), 451–465, <https://doi.org/10.1080/0305764X.2013.819068>
- FRA – European Union Agency for Fundamental Rights, 2014. *Education: the situation of Roma in 11 EU Member States*. Luxembourg, Publications Office of the European Union.
- FRA – European Union Agency for Fundamental Rights, 2016. Second European Union Minorities and Discrimination Survey. Roma – Selected findings. Luxembourg: Publications Office of the European Union, <https://fra.europa.eu/en/publication/2016/second-european-union-minorities-and-discrimination-survey-roma-selected-findings> (dostop 10. 10. 2025).
- FRA – European Union Agency for Fundamental Rights, & UNDP - United Nations Development Programme, 2012. The Situation of Roma in 11 EU Member States. Survey Results at a Glance. Luxembourg, Publications Office of the European Union, https://www.undp.org/sites/g/files/zskgke326/files/publications/UNDP_Roma_Poverty_Reduction_Roma_Survey.pdf (dostop 10. 10. 2025).
- Kovač, L., Zorc, J. & Pšunder, M., 2023. Teachers' Attitudes towards Roma Pupils from the Perspective of Roma Pupils and Their Mothers. *Treatises and Documents, Journal of Ethnic Studies / Razprave in Gradivo, Revija za narodnostna vprašanja* 91 69–89, DOI: 10.2478/tdjes-2023-0015
- Lesar, I. & Dežman, E., 2012. Problematika šolanja romskih učencev – strokovna priporočila in izkušnje učiteljic. *Socialna Pedagogika* 16 (3), 203–226.

- Ministrstvo za vzgojo in izobraževanje, 2023. Administrativna podatkovna baza o številu romskih učencev v osnovnih šolah po razredih, šolska leta 2008/09–2022/23. Interni podatki, posredovani avtorjema.
- Nacionalni program ukrepov Vlade Republike Slovenije za Rome 2021–2030 (NPUR 2021–2030)*, 2021. Vlada Republike Slovenije, Ljubljana.
- O’Nions, H., 2010. Divide and Teach: Educational Inequality and the Roma. *The International Journal of Human Rights* 14 (3), DOI: 10.1080/13642980802704304
- Pirc, J. & Bešter, R., 2020. *Zaključno poročilo v okviru projekta Vključenost Romov v srednješolsko in visokošolsko izobraževanje ter izobraževanje odraslih: dejavniki spodbud in ovir, s katerimi se soočajo pripadniki romske skupnosti v izobraževalnem sistemu v Sloveniji po končani osnovni šoli*. Inštitut za narodnostna vprašanja, Ljubljana.
- Pirc, J., & Bešter, R., 2025. Podatki iz raziskave o delu romskih pomočnikov v vrtcih in osnovnih šolah – šolsko leto 2022/23 [Zbirka podatkov]. Zenodo. <https://doi.org/10.5281/zenodo.18022844>
- Pravilnik o normativih in standardih za izvajanje programa osnovne šole*. Uradni list RS 50 (2024), 55 (2024) – popr. in 30 (2025).
- Pravilnik o normativih in standardih za izvajanje programa osnovne šole v dvojezičnih osnovnih šolah in osnovnih šolah z italijanskim učnim jezikom*. Uradni list RS 66 (2024) in 30 (2025).
- Pravilnik o normativih in standardih za izvajanje vzgojno-izobraževalnih programov za otroke s posebnimi potrebami*. Uradni list RS 53 (2023) in 30 (2025).
- Pravilnik o spremembah in dopolnitvah Pravilnika o nomenklaturi poklicev*. Uradni list RS 31 (2007).
- UNICEF, 2011. *The Right of Roma Children to Education: Position Paper*. Geneva: UNICEF Regional Office for Central and Eastern Europe and the Commonwealth of Independent States, <https://www.unicef.org/eca/media/1566/file/Roma%20education%20position%20paper.pdf> (dostop 6. 10. 2025).
- Vonta, T., Jager, J., Rutar Leban, T., Vidmar, M., Baranja, S., Rutar, S., Mlekuž, A., Jaklič Šimnic, A., Vidmar, J. & Balič, F., 2011. *Nacionalna evalvacijska študija uspešnosti romskih učencev v osnovni šoli*. Pedagoški inštitut, Ljubljana.
- Rus, C., 2006. *The Situation of Roma School Mediators and Assistants in Europe*. Council of Europe, Strasbourg.
- Strategija vzgoje in izobraževanja Romov v Republiki Sloveniji*, 2004. Ministrstvo za šolstvo in šport, Ljubljana.
- Strategija vzgoje in izobraževanja Romov v Republiki Sloveniji (dopolnilo k Strategiji 2004)*, 2011. Ministrstvo za šolstvo in šport, Ljubljana.
- Strategija vzgoje in izobraževanja Romov v Republiki Sloveniji 2021–2030*, 2021. Ministrstvo za izobraževanje, znanost in šport, Ljubljana.
- Zakon o osnovni šoli (ZOSn)*. Uradni list RS 81 (2006) – uradno prečiščeno besedilo, 102 (2007), 107 (2010), 87 (2011), 40 (2012) – ZUJF, 63 (2013), 46 (2016) – ZOFVI-K, 76 (2023), 16 (2024) in 54 (2025).
- Zakon o organizaciji in financiranju vzgoje in izobraževanja (ZOFVI)*. Uradni list RS 16 (2007) – uradno prečiščeno besedilo, 36 (2008), 58 (2009), 64 (2009) – popr., 65 (2009) – popr., 20 (2011), 40 (2012) – ZUJF, 57 (2012) – ZPCP-2D, 47 (2015), 46 (2016), 49 (2016) – popr., 25 (2017) – ZVaj, 123 (2021), 172 (2021), 207 (2021),

105 (2022) – ZZNŠPP, 141 (2022), 158 (2022) – ZDoh-2AA, 71 (2023), 22 (2025)
– ZZZRO-1 in 48 (2025).

Zakon o romski skupnosti v Republiki Sloveniji (ZRomS-1). Uradni list RS 33 (2007).

Financiranje

Prispevek je rezultat strokovno-razvojne naloge Analiza dela romskih pomočnikov v vrtcih in v osnovnih šolah (št. pogodbe C3350-23-431002), ki jo je financiralo Ministrstvo za vzgojo in izobraževanje, in raziskovalnega programa Manjšinske in etnične študije ter slovensko narodno vprašanje (P5-008), ki ga financira Javna agencija za znanstvenoraziskovalno in inovacijsko dejavnost Republike Slovenije iz državnega proračuna.

Roma Assistants in Slovenian Primary Schools: Historical Development, Role and Significance

Abstract

This article examines the development, legal framework, and role of Roma assistants in Slovenian primary schools, as well as their significance for the integration of Roma children into the education system. Roma pupils continue to experience low levels of academic achievement, frequent grade repetition, and disproportionate placement in primary schools with adapted curricula. In response to these challenges, Slovenia introduced the institution of Roma assistants in the early 2000s, which has evolved from a project-based measure into a systematically regulated mechanism with stable funding and clearly defined standards. Drawing on empirical research conducted among principals and Roma assistants in Slovenian primary schools, the article shows that Roma assistants perform a multifaceted role. They provide pedagogical support, facilitate communication between schools and parents, mediate in conflicts, encourage regular school attendance, and help to build trust between schools and the Roma community. Their work contributes to improved academic outcomes, a more positive school climate, and enhanced intercultural understanding. Despite these positive effects, several challenges persist, including excessive workloads, unstable employment conditions, inconsistent interpretations of the assistants' role, and the lack of systematic monitoring and evaluation of outcomes. The article argues that the further development of the institution of Roma assistants is crucial for reducing educational inequalities and strengthening the social inclusion of Roma children. It therefore calls for the professionalization of this role, the introduction of continuous professional development, the expansion of the network of Roma assistants, and the establishment of a national evaluation system. In the long term, the institution of Roma assistants is emerging as a permanent and professionally recognized mechanism for promoting equal opportunities and fostering an inclusive education system.

Keywords: Roma assistants, Roma pupils, education of Roma, primary schools, Slovenia